

maga is a kisregény felé tágul, a regényszerű motívumok összekapaszkodva megerősödnek, s együttes erővel készítik elő Déry európai szemhatárú és világirodalmi szintű regénybeli összefoglalását, *A befejezetlen mondatot*, mely Rácz György és Hintze problematikáját Parcen-Nagy Lőrincében, a munkásmozgalom világát a Rózsa-család rajzában, Germon és Ilon szerelmét Lőrinc és Krausz Éva szerelmében folytatja, egyesíti, bővíti és mélyíti a harmincas évek magyar városi életét egységbe emelő, nem ritkán novellisztikus részletekből is építkező boltozó nagyregényé.

EGRI PÉTER

EGY HITELES KORTANÚ VALLOMÁSAI

BÖLÖNI GYÖRGY: FRISS SZEMMEL

(Szépirodalmi, 1968.)

Egyre többen teszik szóvá újabban a publicisztika méltatlan helyét az irodalmi műfajok között s ezzel összefüggésben azt a mostoha szerepet, melyet ez a mellőzött műfaj könyvkiadásunkban betölt. Egy-egy új, nagy meglepetést keltő publicisztikai gyűjtemény megjelenésekor újra és újra felfedezik a műfaj autochton értékeit, helyreállítják a „közírás” becsületét, de legközelebb megint csak egy évforduló vagy egy összkiadás aktualitásából, szinte árukapcsolással a többi „érdemes” műfaj mellett, kis kegyeleti példányszámban jelenik meg egy-egy publicisztikai kiadvány.

Ezért kell különleges örömmel üdvözölni azt a szabálytalan jelenséget, hogy sorra látnak napvilágot Bölöni György újságcikkei: irodalmi és képzőművészeti tanulmányai után most politikai publicisztikáját kaptuk egy testes kötetben. Ha tekintetbe vesszük, hogy a kötetnyi cikk — egy része visszaemlékezés — több mint ötven esztendő termése, akkor voltaképpen keveselljük is. Az ötven évből azonban rendszeres újságírói munkát tulajdonképpen csak a *Világnál* végzett Bölöni 1910-től 1918-ig. Ezt megelőzően, valamint a forradalmak és az emigráció éveiben, majd a főlzabradulás után legtöbbször alkalmas orgánium hiánya, máskor pedig a közéleti tevékenység gátolták újságírói munkájában.

Bölöni több mint ötven esztendőös újságírói pályája három nagy történelmi korszakot ível át, három olyan korszakot, melyet nemcsak emberöltők, de világrengések vetettek egymástól valószínűtlen távolságra. Nagyon erős egyéniség legyen, aki e három egymástól

oly élesen elűtő korszakban meg tudja őrizni írói oeuvre-je egységét. Újságírónak, aki állandó kapcsolatban dolgozik a kor felszínén zajló eseményekkel, ez még sokkalta nehezebb. Bölöni publicisztikájában mégis elsősorban az egység, a folytonosság az, ami az olvasót megragadja. Ám nem egy csillogó újságíró egyéniség bélyege kelti bennünk a folytonosság érzését, hanem az a következetes erkölcsi magatartás, melynek hétköznapi neve: hűség. Hűség az egyszer megtalált igazságokhoz, elvekhez, barátokhoz, s miúdenekelőtt ahhoz a maga választotta kettős csillagzathoz, mely tartós fénnel ragyogta be Bölöni pályáját: Ady Endréhez és Károlyi Mihályhoz.

Az Adyval való találkozás élménye indulását és legjobb újságírói pályaszakaszát, a *Világ*-korszakot határozta meg döntő módon. Ady félelmetes tisztánlátását, intellektuális fölényt, stiláris és nyelvi eredetiségét hiába keresnők ugyan Bölöni publicisztikájában, de megvan bennük Ady bátorsága a felismert igazságok kimondására. Témáik gyakran hasonlóak. Legnagyobb közös élményük, Párizs és a francia kultúra mindkettőjük látását mindvégig erősen színezi. És ha Bölöni jóval hosszabb ideig él is Párizsban, az emigráció és a második világháború éveit még mindig a közös ifjúság Párizsának emléke lengi be. Bölöni Ady közvetlen hatása alatt kezdi újságíró pályáját. Tanulságos azonban megfigyelni, hogy a világnézet azonossága mellett milyen eltérő módszerrel dolgoznak. Adynál a lírikus erős indulata olvasztja egységbe a cikk érzelmi, gondolati és stiláris-nyelvi szféráit. Bölönit kitűnő megfigyelőképessége, szolid műveltsége és lelkiismeretessége a részletezőbb megoldások felé viszi, bár kétségtelen, hogy Ady hatása az első időszak publicisztikáját még stilárisan is megérinti: „Magyar gondolatmezők parlagon hevernek. Sírni tudnánk, ha lenne elég könnyünk . . .”, stb.

Az imént kitűnő megfigyelőképességét említettük Bölöni egyik újságírói erényeként. Egyebek közt ez biztosítja képzőművészeti kritikáinak találó és legtöbbször máig is érvényes ítéletét. De ennek tulajdonítható az is, hogy politikai publicisztikájának legnagyobb hatású műfaja a riport. Feledhetetlen és történelemkönyvekbe kívánkozik pl. az Achim-gyilkosságról szóló riportsorozata. Ha valaki a dzsentrí Magyarországot természetrajzát akarja tanulmányozni, akár évszázadok múlva is, nem találhat alkalmasabb dokumentumanyagot Bölöni beszámolóinál, melyekben a csabai dráma és a gyulai tárgyalás a maga háttorzongató valóságában elevenedik meg. Ugyanígy magával ragad a Jaurès temetéséről készített szuggesztív riport is: színes leírása nyomán szinte látjuk, ahogyan a Pantheonba tartó temetési menetben a vörös zászlós kommunisták birtokba veszik Jaurès koporsóját, a világbéke szimbólumát. És a riporter kitűnő teljesítménye a naplóban a háborús Párizs mozgalmas képe is. De egyéb irodalomtörténci meglepetéssel is szolgál a gyűjtemény. Vajon ki figyelt

mindeddig arra, hogy Bölöni az elsők közt teremtette meg a haladó szociográfia műfaját? Tíz évvel Bartha Miklós *Kazár földön* című, az osztályszempontokat faji gyűlölködéssel kendőző könyve után Bölöni írása már világosan felfedi az osztályviszonyokat, s ezzel a falukutató irodalom méltó őse lehet.

A forradalmak bukása után továbbra is Ady szellemében, de most már Károlyira tekintve folytatja szívós hűség-harcát: nemcsak a forradalmak eszmei értékeihez, hanem az emigráció minden tájára szétszóródott harcostársakhoz, barátokhoz is híven. Őszintén sajnálhatjuk, hogy Bölöni sohasem írta meg „Az igazi Károlyi”-t. Nemcsak azért, mert ő lett volna a leghivatottabb kalauz Károlyi életútján, és saját életműve is ezzel teljesedett volna egészé, hanem azért is, mert sok ferdítésnek vehette volna elejét. Az ő tanúságtétele után nem lehetett volna Károlyit olyan könnyen szembeállítani leghívebb harcostársaival, mint ahogy ezt olykor megtették szubjektív indulatú visszaemlékezők. Pedig Bölöni cikkében és a most megjelent kötet függelékében közölt memoárokban megvan a teljes nyersanyaga egy Károlyi-portrénak, amely minden bizonnyal csak azért nem kerelkedett könyvvé, mert Bölöninek már nem adatott meg, hogy a megírásához szükséges egészséges atmoszférát megérje.

A kötet szerkesztője, Erki Edit komoly és eredményes kutató munkát végzett a cikkek összegyűjtésével és a filológiai igényű jegyzetek megírásával. Talán még arra hívnám fel a figyelmét, hogy érdemes volna végig pásztázni a *Budapesti Napló* utolsó korszakát: 1907 második felét és 1908-at. 1907. jún. 27-én Itókának írt egyik levelében említi ugyanis Bölöni, hogy ezentúl a *Budapesti Naplónál* havonként három tárcát és apróbb cikkeket helyezhet el. — Erki Edit jegyzetei sok érdekes, új adatot, dokumentumot tartalmaznak, így pl. az Emberi Jogok magyar ligájának történetét vagy annak a röpiratnak egy változatát, melyet az illegális kommunista párt kérésére Károlyi a szociáldemokrata pártvezetőséghez intézett. A jegyzeteket kiegészítő névmagyarozatokról már kevesebb jót mondhatunk. Mintha kissé önkényesen állította volna össze a szerkesztő: egész sor név kimaradt belőle, olyanok mint Kutjepov, Capy, Rutheberg, Ferrer, Cochon, Csizmadia, Ripka stb.; nevek, melyek bőven magyarázatra szorulnának. Máskor viszont a magyarázatokkal nem igen lehet egyetérteni. Nem tudom, milyen adatok alapján került a jegyzetbe, hogy Baltazár Dezső ref. püspök a felekezeti ellentéteket szította és a fajvédő pártokat támogatta. Baltazár Dezső legfrissebb lexikonjaink szerint — s ezt saját emlékeimmel is alátámaszthatom — éppen liberalizmusáról volt nevezetes a Horthy-korszakban, s azt megelőzően is. Erre vall egyébként Bölöni cikkének az a helye is, melyre a magyarázat vonatkozik. Clemenceau-ról sem mond semmit a sommás ítélet, hogy szélsőségesen reakciós francia politikus, pá-

lyájának első felében éppen baloldali radikális újságíró és politikus volt ugyanez a Clemenceau. Pontatlanságok is akadnak. Lesznai Anna fivérért Moskovitz Ivánnak hívták, nem pedig Emilnek, ahogy a mutatóban olvassuk. Vagy mit kezdjünk az olyan magyarázattal, hogy Charles Péguy (1873–1913): francia író. Köztudott, hogy Péguy költő volt, nem is akármilyen, és az első világháborúban esett el.

Erki Edit utószava a publicista Bölöniről híven rajzolja meg Bölöni politikai és világnézeti fejlődését, ami valóban nagyon jelentős szempont egy publicistánál. Keveset tudunk meg azonban Bölöni frói módszereiről, szerkesztői munkájáról a *Bécsi Magyar Újságnál* és a *Párisi Hírlapnál*, kapcsolatairól a *Keleti Újsággal* vagy a *Korunkkal*. Gondolom, az is érdekelné az olvasót, hogy miért hallgatott el Bölöni politikai publicisztikája 1948 és 1954 között. És érdemes lett volna néhány szót szólni a válogatás szempontjairól is. Nem érzem szerencsésnek a Jászival való összehasonlítást sem. Nemcsak azért, mert két ennyire különböző formátumú ember és pálya összehasonlítása mindig csak formális eredményre vezethet, de azért sem, mert elég egyoldalú képet ad Jásziról, akinek szerepe és jelentősége korántsem tisztázott, aki körül még mindig az elleukező előjelű túlzások és elfogultságok helyettesítik a tényeken alapuló elemző ítéletet.

Mindent összevéve a kötet nélkülözhetetlen mindazoknak, akik közelebb akarnak kerülni a cikkek felölelte korhoz, s ez egyben egy publicisztikai életmű halhatatlanságát is biztosítja.

VEZÉR ERZSÉBET

BAJZA JÓZSEF ÉS TOLDY FERENC LEVELEZÉSE

(Akadémiai, 1969. — A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 9.)

Közhelynek számító megállapítás, milyen gazdagon egészíti ki irodalmi nagyjainkról és koruk irodalmi életéről alkotott képünket fró-barátok levelezésének megismerése. A Petőfi–Arany-levelezés példája olyannyira közzismert bizonyíték erre, hogy szinte már nem is ildomos hivatkozni rá. Egy megjegyzés mégis ide kívánczik. Petőfi — mint ismeretes — a világirodalomban szinte páratlan közvetlenséggel ismertette meg magát verseiben és levelei mégis új színekkel, vonásokkal tudták teljesebbé tenni a saját, sőt a levelezőtárs és barát Arany János képét is. De ha levelezésüket nem ismernénk, költészetük alapján is teljes emberi közelségben érezhetnők mindkettőt. Másként áll ez Bajza József és Toldy Ferenc esetében. „A ma-